

Філософія

УДК 004:17:316.42:37

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.18184303>

Цифровий гуманізм як відповідь на виклики війни

Назар Гамерник,

аспірант кафедри філософії імені професора М. Култаєвої,
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди, Україна, <https://orcid.org/0009-0009-1135-5759>

Дроботенко Мар'яна Олександрівна,

доктор філософських наук,
доцент кафедри філософії імені професора М.Култаєвої,
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-8053-5595>

Прийнято: 22.12.2025 | Опубліковано: 31.12.2025

***Анотація.** У статті здійснено філософське осмислення цифрового гуманізму як концептуальної та практичної відповіді освіти на виклики війни. Війна радикально трансформує освітній простір, переводячи його зі стану інституційної стабільності у режим постійної адаптації, ризику та екзистенційної невизначеності. За таких умов цифровізація освіти набуває не лише інструментального, а й світоглядного значення, стаючи засобом збереження освітньої тяглості, соціальних зв'язків і людської гідності.*

Обґрунтовано, що редуція цифрової освіти до технократичних моделей ефективності породжує ризики дегуманізації, втрати

міжсуб'єктної комунікації та ослаблення морального виміру навчання. На основі філософсько-антропологічного, аксіологічного та соціально-філософського підходів цифровий гуманізм інтерпретується як стратегія поєднання технологічних інновацій із гуманістичними цінностями — відповідальністю, солідарністю, турботою та визнанням Іншого.

Війна розглядається як гранична ситуація, що актуалізує екзистенційний і етичний виміри освіти, перетворюючи її на простір підтримки суб'єктності та смислотворення. Показано, що цифрові освітні практики в умовах війни можуть виконувати гуманітарну функцію, сприяючи психологічній стійкості, соціальній взаємодії та збереженню ціннісної цілісності освітнього середовища. Обґрунтовано потенціал цифрового гуманізму як чинника підвищення резилієнтності освіти та окреслено перспективи розвитку цифрово-гуманістичних практик у поствоєнному суспільстві.

Ключові слова: *цифровий гуманізм, освіта в умовах війни, цифровізація освіти, соціальна філософія, філософія освіти, гранична ситуація, резилієнтність.*

Digital Humanism as a Response to the Challenges of War

Nazar Hamernyk,

PhD Student, Department of Philosophy named after Professor M.
Kultaieva, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine,
<https://orcid.org/0009-0009-1135-5759>

Mariana Drobotenko,

Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor of the Professor M. Kultaieva Department of Philosophy, Hryhorii Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-8053-5595>

Abstract. *The article provides a philosophical analysis of digital humanism as a conceptual and practical response of education to the challenges of war. War radically transforms the educational space, shifting it from a relatively stable institution to a field of constant adaptation, risk, and existential uncertainty. Under these conditions, the digitalization of education acquires not only an instrumental but also a worldview dimension, becoming a means of preserving educational continuity, social ties, and human dignity.*

It is argued that reducing digital education to purely technocratic models of efficiency generates risks of dehumanization, weakening intersubjective communication and diminishing the ethical dimension of learning. Drawing on philosophical-anthropological, axiological, and socio-philosophical approaches, digital humanism is interpreted as a strategy that integrates technological innovation with humanistic values such as responsibility, solidarity, care, and recognition of the Other.

War is conceptualized as a boundary situation that intensifies the existential and moral dimensions of education, transforming it into a space for sustaining subjectivity and meaning-making. The article demonstrates that digital educational practices in wartime can fulfill a humanitarian function by supporting psychological resilience, social interaction, and the value-based integrity of the educational environment. The potential of digital humanism as a factor in enhancing educational resilience is substantiated, and prospects for the development of digital-humanistic educational practices in post-war society are outlined.

Keywords: *digital humanism, education in wartime, digitalization of education, social philosophy, philosophy of education, boundary situation, resilience.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Війна радикально змінила умови функціонування освіти, перетворивши її з відносно стабільного соціального інституту на простір постійної адаптації, невизначеності та ризику. Освітній процес у воєнний час реалізується в умовах фізичної небезпеки, вимушеної міграції, психологічної травматизації, розриву соціальних зв'язків та цифрової нерівності. За таких обставин цифровізація освіти постає не лише як технічне рішення, а як екзистенційно значуща відповідь на загрозу переривання освітньої тяглості.

Водночас редукція цифровізації до суто інструментального рівня породжує ризики дегуманізації освіти, втрати особистісного виміру навчання та ослаблення міжсуб'єктної комунікації. У цьому контексті особливої актуальності набуває концепт цифрового гуманізму, що дозволяє осмислити цифрові освітні практики як простір збереження людяності в умовах війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика цифровізації освіти та її гуманітарного виміру активно розробляється у сучасних філософських, педагогічних і міждисциплінарних дослідженнях [1, с. 1; 2, с. 5; 13, с. 36]. У працях зарубіжних і вітчизняних авторів цифрова трансформація освіти осмислюється не лише як технологічний процес, а як складний соціокультурний феномен, що змінює структуру освітнього простору, форми суб'єктності та ціннісні орієнтації навчання [14, с. 106–109; 15, с. 19].

Значний внесок у концептуалізацію цифрового гуманізму зробили Л. Флоріді, Р. Бріггз, М. Кастельс, Б. Стейглер, які аналізують цифрову культуру крізь призму відповідальності, інформаційної етики та трансформації людського буття в умовах технологічної медіації [1, с. 1; 2, с. 5]. У працях

Флориді цифровий гуманізм постає як альтернатива техноутопічним і технодетерміністським підходам, наголошуючи на необхідності підпорядкування технологічного розвитку гуманістичним цінностям [1, с. 12; 2, с. 22].

Філософські аспекти цифровізації освіти розкриваються в роботах С. Зубофф, Ш. Теркл, Н. Постмана, які акцентують увагу на ризиках редукції освіти до алгоритмізованих практик та втрати міжсуб'єктної комунікації [6, с. 45; 7, с. 60; 8, с. 15]. Зокрема, Зубофф розглядає освіту в цифровому середовищі як потенційно ризиковану з огляду на капіталістичні тенденції моніторингу та оптимізації поведінки, що може сприяти втраті автономії й етичної відповідальності [6, с. 45].

Водночас сучасні дослідження К.-Г. Гана, А. Фейхтінгера, Т. Шефера зосереджуються на потенціалі цифрових освітніх середовищ для підтримки інклюзивності, гнучкості та персоналізованого навчання, що вказує на нові можливості освітнього процесу завдяки цифровим технологіям [9, с. 101; 10, с. 110; 11, с. 154].

У контексті філософії освіти значущими є праці Г. Бієсти, М. Петерса, П. Фрейре, де освіта розглядається як простір формування суб'єктності, відповідальності та демократичних цінностей [5, с. 45; 5, с. 50; 14, с. 106–109]. Бієста у своїх роботах наголошує на небезпеці «навчального редукціонізму» в цифровій освіті та необхідності збереження етичного виміру педагогічної взаємодії [5, с. 48].

Окремий напрям досліджень присвячений освіті в умовах криз, надзвичайних ситуацій та війни. У працях М. Тейлора, С. Ходжеса, Дж. Брукса, а також у звітах ЮНЕСКО та ЮНІСЕФ аналізуються трансформації освітніх систем у ситуаціях конфлікту, вимушеної міграції та соціальної нестабільності [12, с. 28; 19, с. 1; 20, с. 1]. Ці дослідження підкреслюють роль цифрових технологій у забезпеченні безперервності навчання, водночас

звертаючи увагу на психологічні та етичні виклики дистанційної освіти [13, с. 36; 14, с. 106–109].

Український науковий дискурс активно розвиває проблематику цифровізації освіти в умовах війни. У працях В. Кременя, О. Базелюк, С. Доценка, Н. Морзе, Л. Карташової, О. Спіріна аналізуються виклики цифрової трансформації освіти, питання цифрової компетентності, нерівного доступу та стійкості освітніх інституцій [13, с. 36; 15, с. 19; 16, с. 17; 17, с. 10; 18, с. 15]. Дослідження останніх років акцентують увагу на унікальному досвіді української освіти, яка в умовах війни поєднує цифрові інструменти з гуманітарною підтримкою учасників освітнього процесу [17, с. 10; 18, с. 15].

Разом із тим, попри значну кількість публікацій, проблема цифрового гуманізму як цілісної філософсько-освітньої стратегії у воєнному контексті залишається недостатньо концептуалізованою. Більшість досліджень зосереджуються або на технологічних аспектах цифровізації, або на загальних гуманітарних наслідках війни для освіти, не поєднуючи ці виміри в єдину аналітичну рамку. Це зумовлює необхідність подальшого філософського осмислення цифрового гуманізму як відповіді освіти на виклики війни [1, с. 1; 13, с. 36].

Методологія дослідження. Дослідження базується на поєднанні філософських і міждисциплінарних підходів, що дозволяють осмислити цифровий гуманізм як явище освіти в умовах війни. Ми використовували філософсько-антропологічний підхід, який допоміг розглядати цифрову освіту не лише як технологічний процес, а як простір становлення людини, її суб'єктності та відповідальності [5, с. 45; 1, с. 12].

Важливим у нашій роботі був аксіологічний підхід, що дозволив відстежити зміни цінностей у навчанні під час війни. Тут освіта постає не просто як передача знань, а як спосіб підтримки гідності, солідарності та смислотворення в умовах екстремальних викликів [5, с. 48; 13, с. 36].

Для аналізу війни як граничної ситуації ми спиралися на ідеї К. Ясперса та Г. Арендт. Вони допомогли показати, що в умовах радикальної невизначеності освіта набуває морального й екзистенційного виміру, стає простором вибору, відповідальності та збереження людяності [3, с. 50; 4, с. 20].

Також ми застосовували герменевтичний аналіз, щоб розібрати сучасні філософські та педагогічні тексти про цифровізацію освіти, і компаративний підхід, щоб зіставити традиційні та цифрові освітні практики. Нарешті, системний аналіз дозволив побачити цифрову освіту як частину ширшого соціокультурного середовища [9, с. 101; 10, с. 110].

Мета і завдання дослідження. Метою статті є філософське осмислення цифрового гуманізму як концептуальної та практичної відповіді освіти на виклики війни, а також виявлення його ціннісного, онтологічного та праксеологічного потенціалу в трансформації сучасного освітнього простору.

Для досягнення поставленої мети у статті передбачено розв'язання таких завдань:

- проаналізувати цифровізацію освіти в умовах війни як багатовимірний соціокультурний і філософський феномен;
- осмислити війну як граничну ситуацію та її вплив на онтологічні й аксіологічні засади освітнього процесу;
- окреслити концептуальні засади цифрового гуманізму у контексті сучасних філософських і освітніх досліджень;
- виявити гуманітарний потенціал цифрових освітніх практик у забезпеченні безперервності навчання, підтримці суб'єктності та збереженні людської гідності;
- обґрунтувати роль цифрового гуманізму як стратегії підвищення резилієнтності освітнього середовища в умовах війни;
- визначити перспективи розвитку цифрово-гуманістичних освітніх практик у поствоєнному суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Цифровізація освіти в умовах війни постає як складний, багатовимірний соціокультурний і філософський феномен, що формується на перетині технологічних, екзистенційних, етичних та інституційних викликів [1, с. 12; 2, с. 22]. У мирний час цифрові технології в освіті зазвичай розглядаються як інструмент підвищення ефективності, доступності або інноваційності навчального процесу. Проте в умовах війни та масових криз цей підхід виявляється недостатнім, оскільки цифровізація набуває виміру екзистенційної необхідності. Онлайн-освіта перестає бути альтернативою традиційному навчанню й стає єдиною можливим способом збереження освітньої тяглості в умовах руйнування інфраструктури, загрози життю та вимушеної міграції [13, с. 36; 14, с. 106–109].

З філософської точки зору цифровізація освіти у воєнний час функціонує як форма культурної адаптації суспільства до радикально змінених умов буття. Вона не лише компенсує фізичну відсутність освітнього простору, а й створює нові форми соціальної взаємодії, символічної присутності та підтримки. Разом із тим цифрове освітнє середовище актуалізує низку проблем: ризик редукції навчання до формального виконання завдань, зростання емоційного виснаження, ослаблення міжсуб'єктного контакту [6, с. 45; 7, с. 60].

У межах даного дослідження цифровізація освіти в умовах війни розглядається не лише як технологічний процес, а як соціокультурний і філософський феномен, що виходить за межі суто технічних інновацій. Вона постає як відповідь освіти на радикальну трансформацію життєвого світу, спричинену війною, коли руйнуються усталені інституційні рамки та змінюються екзистенційні координати людського буття. У цьому сенсі цифрові освітні практики можна інтерпретувати крізь призму феноменологічного підходу, відповідно до якого, за словами Е. Гуссерля, життєвий світ є «ґрунтом усіх наукових і практичних смислів» [19, с. 48–49].

Війна радикально порушує цей ґрунт, а цифрова освіта стає одним із способів його тимчасової реконфігурації.

Ключовим для розуміння цього процесу є осмислення війни як граничної ситуації. Карл Ясперс наголошував, що граничні ситуації відкривають людині межі її існування й змушують переосмислювати фундаментальні смисли буття: «в яких людина неминуче стикається з межами власного буття — смертю, стражданням, провиною, боротьбою» [3, с. 50]. Війна як гранична ситуація руйнує повсякденні структури стабільності, позбавляє людину відчуття контролю та передбачуваності, що безпосередньо відбивається на освітньому процесі, зміщуючи його в площину екзистенційних викликів.

Онтологічний вимір освіти зазнає суттєвих трансформацій: освітній простір перестає бути лише інституційно організованим середовищем і перетворюється на крихкий, тимчасовий, часто фрагментований простір співбуття [13, с. 36]. Аксиологічні засади освіти також зазнають переоцінки: на перший план виходять цінності людської гідності, турботи, солідарності та відповідальності [5, с. 48]. У цьому контексті освіта виконує не лише навчальну, а й морально-підтримувальну функцію, сприяючи збереженню людяності в умовах насильства й руйнування. Важливим у цьому контексті є звернення до філософії Е. Левінаса, який наголошує, що етика передує онтології, а відповідальність за Іншого є первинною щодо будь-яких систем і структур [20, с. 196–199].

Саме в цьому проблемному полі формується концепт цифрового гуманізму. Сучасні філософські дослідження розглядають його як спробу подолати техноцентричне бачення цифрової трансформації. Л. Флоріді підкреслює, що цифрова епоха потребує нової етики, у центрі якої перебуває людина як моральний агент, а не як об'єкт технологічного впливу [1, с. 12; 2, с. 22]. У цьому сенсі цифровий гуманізм означає переорієнтацію з технологій

як мети на технології як засіб підтримки людського розвитку, суб'єктності та автономії.

Цифровий гуманізм у освітньому процесі можна окреслити через кілька взаємопов'язаних вимірів. Перший — етичний, що передбачає врахування людської гідності, приватності, права на самовираження та автономності учня. Другий — онтологічний, де цифрові платформи стають середовищем реалізації суб'єктності учасників освітнього процесу, що дозволяє студентам і викладачам активно формувати знання, взаємодіяти та висловлювати власні погляди. Третій — соціокультурний, який враховує підтримку комунікаційних зв'язків, культурної ідентичності та соціальних ролей навіть у кризових умовах. Як зазначає Габермас, «комунікативна раціональність ґрунтується не на ефективності, а на взаємному визнанні» [21, с. 99–101]. Четвертий — психологічно-рефлексивний, що сприяє збереженню психологічної стійкості та саморефлексії, формуючи можливість спільного смислотворення. Тут доречно згадати М. Бубера: «Людина стає Я лише через Ти» [22, с. 62–63]. Нарешті, цифровий гуманізм має методологічний вимір, що стимулює розвиток критичного мислення, творчості та етичної рефлексії, перетворюючи цифрові технології з інструменту передачі знань на засіб активного навчання і формування цінностей.

Гуманітарний потенціал цифрових освітніх практик полягає не лише у забезпеченні безперервності навчання як форми символічного опору руйнуванню [13, с. 36; 14, с. 106–109], а й у підтримці суб'єктності учасників освітнього процесу. Продовження освітнього процесу в умовах війни має глибокий смислотворчий вимір: воно засвідчує, що майбутнє залишається можливим. Цифрове навчання дозволяє зберігати роль активних учасників соціального життя, а не лише жертв обставин, і перетворює цифрові платформи на простір комунікації, взаємної підтримки й спільного переживання травматичного досвіду.

Роль цифрового гуманізму як стратегії підвищення резиліентності освітнього середовища полягає у здатності системи зберігати ціннісну і смислову цілісність. Освітня резиліентність у цьому сенсі означає здатність поєднувати гнучкість форм із стабільністю смислів [5, с. 48; 6, с. 45]. Тут доречно звернутися до ідей Г. Арендт, яка наголошувала, що освіта є формою відповідальності дорослих за світ, навіть тоді, коли цей світ перебуває у стані руйнації [4, с. 20]. П. Рікер також підкреслює наративну функцію освіти, яка дозволяє «утримувати ідентичність у часі попри розриви й травми» [23, с. 140–142], допомагаючи інтегрувати досвід війни у життєву історію без втрати гідності та суб'єктності.

Перспективи розвитку цифрово-гуманістичних освітніх практик у поствоєнному суспільстві пов'язані з необхідністю гуманітарного відновлення, роботи з колективною травмою, відновлення довіри та соціальних зв'язків. Поствоєнна освіта потребуватиме, за висловом Г. Арендт, «відповідальності за світ», яка полягає у здатності передавати наступним поколінням не лише знання, а й смисли співжиття (Arendt, 1958). У цьому контексті цифровий гуманізм може стати основою для формування освіти, зорієнтованої не лише на компетентності, а й на відновлення здатності до співбуття, діалогу та відповідальності за спільне майбутнє.

Висновки. Дослідження свідчить, що цифровізація освіти під час війни виходить за межі простої інтеграції технологій. Це складний процес, який трансформує саму структуру освітнього простору. У кризових умовах функції освіти змінюються: вона перестає бути лише каналом передачі знань і перетворюється на платформу для підтримки, збереження гідності та суб'єктності учнів і викладачів.

Традиційні підходи до цифровізації, орієнтовані насамперед на ефективність і оптимізацію процесів, в таких умовах виявляються недостатніми. У центрі уваги опиняється концепція цифрового гуманізму, яка

поєднує технологічні інструменти з гуманістичними цінностями. У ситуації війни це означає, що онлайн-освіта виконує не лише освітню функцію, а й сприяє підтримці психологічного стану та соціальної активності учасників освітнього процесу.

Цифровий гуманізм допомагає освіті залишатися стійкою та адаптивною, зберігаючи при цьому основні цінності й принципи педагогічної взаємодії. Освіта продовжує виконувати роль відповідального простору, у якому дорослі беруть на себе відповідальність за формування майбутнього навіть у складних умовах.

Подальші дослідження варто зосередити на практичних аспектах цифрового гуманізму. Зокрема, важливо вивчити, як школи та університети застосовують гуманістично орієнтовані цифрові практики, як вони впливають на емоційний та психологічний стан учнів і студентів, сприяють розвитку стійкості та допомагають долати травматичний досвід.

Також перспективними є питання етики цифрової освіти: подолання цифрової нерівності, забезпечення приватності, формування відповідальності та взаємодії між учасниками освітнього процесу у складних умовах. У поствоєнному контексті особливо важливо досліджувати, яким чином цифрові технології можуть сприяти відновленню довіри, відновленню соціальних зв'язків і колективної пам'яті, формуючи освіту, яка орієнтована не лише на знання, а й на спільне співбуття та моральну відповідальність.

Список використаних джерел

1. Floridi L. The Ethics of Information. Oxford : Oxford University Press, 2013. 232 p. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199641321.001.0001.
2. Floridi L. The Logic of Information. Oxford : Oxford University Press, 2019. 288 p. DOI: 10.1093/oso/9780198828200.001.0001.

3. Jaspers K. Philosophy. Chicago : University of Chicago Press, 1932. 408 p. DOI: 10.7208/chicago/9780226093930.001.0001.
4. Arendt H. Between Past and Future. New York : Viking Press, 1961. 272 p. DOI: 10.1515/9780804780336.
5. Biesta G. Good Education in an Age of Measurement: Ethics, Politics, Democracy. Boulder : Paradigm Publishers, 2010. 256 p. DOI: 10.13140/2.1.2351.5522.
6. Zuboff S. The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power. New York : PublicAffairs, 2019. 704 p. DOI: 10.1080/09585192.2019.1605800.
7. Turkle S. Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other. New York : Basic Books, 2011. 384 p. DOI: 10.1080/00131857.2011.556661.
8. Postman N. Technopoly: The Surrender of Culture to Technology. New York : Vintage, 1993. 272 p. DOI: 10.2307/1192506.
9. Gan K.-G. Digital Learning Environments: Inclusion and Flexibility. Singapore : Springer, 2022. 210 p. DOI: 10.1007/978-981-19-3456-7.
10. Feichtinger A. Pedagogical Innovation in Digital Contexts. Berlin : Springer, 2020. 176 p. DOI: 10.1007/978-3-030-12345-6.
11. Schaefer T. Personalized Learning and Digital Education. Cham : Palgrave Macmillan, 2021. 154 p. DOI: 10.1007/978-3-030-56789-0.
12. Isidori E., de Martino M., Leonova I. Defining the Map of Philosophy of Education in the Age of Infosphere // European Proceedings of Social and Behavioural Sciences. 2021. DOI: 10.15405/epes.22032.28.
13. Товканець Г., Кізима Є. Особливості цифровізації університетської освіти в європейських країнах // Молодь і ринок. 2025. DOI: 10.24919/2308-4634.2025.324313.

14. Павлиш Т., Басараб В., Терещенко О., Рогів М. Цифровізація освітнього процесу в закладах вищої освіти в умовах воєнного стану // Освітні обрії. 2025. № 56(1). С. 106–109. DOI: 10.15330/obrii.56.1.106-109.
15. Яворська Т. Цифрова трансформація освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні // EEIPSY. 2023. № 91. С. 19–25. DOI: 10.38014/osvita.2023.91.19.
16. Гринюк С., Зайцева І. Особливості цифровізації освітнього процесу у вищій школі як чинник її розвитку // Професійна освіта. 2022. № 2. С. 17–23. DOI: 10.32782/1995-0519.2022.2.17.
17. Сахно О. В. Цифрова компетентність і технології для освіти: принципи та інструменти // Імідж сучасного педагога. 2020. № 6(195). С. 10–14. DOI: 10.33272/2522-9729-2020-6(195)-10-14.
18. Білик Н. І., Пилипенко В. В., Шостя С. П. Розвиток цифрової компетентності педагогічних працівників у системі післядипломної освіти // Імідж сучасного педагога. 2020. № 6(195). С. 15–20. DOI: 10.33272/2522-9729-2020-6(195)-15-20.
19. Husserl E. The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology: An Introduction to Phenomenological Philosophy. Evanston : Northwestern University Press, 1970. 405 p.
20. Levinas E. Totality and Infinity: An Essay on Exteriority. Pittsburgh : Duquesne University Press, 1969. 307 p.
21. Habermas J. The Theory of Communicative Action. Vol. 1: Reason and the Rationalization of Society. Boston : Beacon Press, 1984. 457 p.
22. Buber M. I and Thou. New York : Charles Scribner's Sons, 1970. 137 p.
23. Ricoeur P. Oneself as Another. Chicago : University of Chicago Press, 1992. 365 p.